

دیلمان ۱

کاوش های قلعه کوتی و لاسلوکان (فصل ۱۹۶۰)

نامیو اگامی
شینجی فوکایی
سئی ایچی ماسودا

ترجمه ی
ولی جهانی
صمد علیون (خواجه دیزج)
شهرام رامین

سرشناسه

اگامی، نامیو، ۱۹۰۶ - م.

Egami, N

عنوان و نام پدید آور

دیلمان ۱: کاوش‌های قلعه‌کوتی و لاسلوکان (فصل ۱۹۶۰) / نامیو اگامی، شینجی فوکای،

سئی‌ایچی ماسودا؛ ترجمه‌ی ولی جهانر، صمد علیون و شهرام رامین؛ به سفارش اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان

تبریز: پروژه ترجمه حسنلو، ۱۳۹۶.

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

۲۲۰ ص.

شابک

۹۷۸-۶۰۰-۷۶۸۹-۲۵-۷

وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا

Dailaman I: The Excavations at Ghalekuti and Lasulkan 1960, 1965 : عنوان اصلی :

یادداشت

حفاری‌های باستان‌شناسی - ایران - دیلمان

موضوع

حفاری‌های باستان‌شناسی - ایران - گیلان - قلعه‌کوتی

موضوع

دیلمان - آثار تاریخی

موضوع

فوکای، شینجی، ۱۹۲۴ - م.

شناسه افز

Fukai, Shinji :

شناسه افزوده

ماسودا، سئی‌ایچی

شناسه افزوده

Masuda, Seiichi

شناسه افزوده

دیلمان، ولی، ۱۳۵۱ - مترجم

شناسه افزوده

جون، صمد، ۱۳۵۹ - مترجم

شناسه افزوده

رامین، شهرام، ۱۳۴۷ - مترجم

شناسه افزوده

رامین، شهرام، ۱۳۴۷ - مترجم

شناسه افزوده

DSR ۹۲۶۱۳۶

رده‌بندی کنگره

۷۳۳۲۰۴۳

رده‌بندی دیویی

۱۹۸۷۲۰

شماره کتابشناسی ملی

دیلمان ۱: کاوش‌های قلعه‌کوتی و لاسلوکان / فصل ۱۹۰

مؤلفان : نامیو اگامی، شینجی فوکای، سئی‌ایچی ماسودا

مترجمان : ولی جهانر، صمد علیون، شهرام رامین

ویراستار ادبی : فدیجه پورزینی

ناشر : پروژه ترجمه حسنلو، به سفارش اداره کل میراث

فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان

نوبت چاپ : اول، ۱۳۹۷

تیراژ : ۱۰۰۰ جلد

تعداد صفحه و قطع : ۲۲۰ / وزیری

صفحه‌آرایی و امور فنی : خدمات نشر جام زرین

چاپ و صمافی : امین

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۸۹-۲۵-۷

قیمت : ۲۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب برای اداره کل میراث

فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان محفوظ است.

اداره کل استان گیلان

بشر در رهگذر حیات خود بر روی کوهی زمین در طول هزاران سال آثار و بقایای زیادی بر جای نهاده است. این آثار در بعد زمانی و موقعیت مکانی نمایشگر و بازتاب‌دهنده‌ی وضعیت و کیفیت زندگی او در مراحل خاص و منطقه‌ای معین است. میراث فرهنگی استان گیلان ثروت ملی جامعه‌ی ایرانی و منبع بسیار غنی برای پژوهش‌های جامعه‌شناختی، مردم‌شناسی و تاریخی است. شناخت پیشینه‌ی تمدن و فرهنگ این منطقه که سلفانه به علت عدم برخورد جدی با آن، در معرض فراموشی است، بسیار ضرورت دارد. اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان گیلان اقدام به ترجمه و انتشار گزارش‌هایی کرده است که به دست باستان‌شناسی اعزامی از دانشگاه توکیو ماحصل پژوهش‌های خود را در دهه‌ی ۱۹۶۰ میلادی توسط نمایان‌های استانی منطقه‌ی دیلمان سیاهکل در قالب آنها انتشار داده است. این اقدام ارزشمند تلاشی در جهت گردآوری و طبقه‌بندی اسناد مربوط به میراث فرهنگی و طبیعی و نیز معرفی چهره‌ی فرهنگی گیلان است که به پشته‌ی توانمندی برای توسعه‌ی اقتصادی منطقه به شمار می‌رود و متأسفانه کمتر به شکل علمی و جامع مورد توجه قرار گرفته است. چاپ و انتشار و معرفی این میراث ارزشمند ضمن معطوف ساختن توجهات به این ثروت ملی و تشویق اتحاد مردم و نهادهای رسمی به صیانت و حفظ آن، می‌تواند زمینه‌ای از ابهامات موجود در مورد تاریخ و فرهنگ منطقه را بزداید و سندی ماندگار در زمینه‌ی درک تاریخی و طبقه‌بندی این میراث، جهت مطالعه‌ی معاصران و آیندگان و نیز محملی برای بسترسازی فرهنگی باشد.

پیشگفتار مهندس رضا علیزاده

مدیر کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان

شهرستان - یاهکل آوازه‌ی تاریخی خود را مدیون نام دیلمان است که مسقط‌الرأس یکی از سلسله‌های کشور ایران یعنی دیلمان به شمار می‌رود. دیلمان در دره‌ای وسیع و زیبا در کمرکش کوهی بلند واقع شده است. این روستای آن اسپیلی نام دارد که با فاصله‌ی ۲ کیلومتری از دیلمان بر ستیغ کوهی مشرف به دره قرار گرفته است. در تاریخ ایران علی‌التخصیص پس از اسلام به نام دیلم و دیلمان مکرراً برخورد می‌نیم. دیلمان امروزه به ناحیه‌ی کوهستانی سیاهکل محدود می‌شود اما در گذشته به تمام بخش‌های کوهستانی ولایت گیلان حداثا فصل سفیدرود تا قلمرو طبرستان (مازندران) و جلگه‌ی شرقی تا حوزه‌ی قزوین، ادلاق می‌شد. حتی در برهه‌ای از تاریخ مرزهای دیلمان از این حدود نیز به غایت فراتر رفته بود. به طور کلی دره‌ی آل بویه در قرن ۴ هجری ولایت دیلم و دیلمستان همه‌ی گیلان، طبرستان، جرجان و قومس را شامل می‌شد. این منطقه به دلیل برخورداری از جاذبه‌های تاریخی و طبیعی، از شهرت بین‌المللی برخوردار است. توسعه‌ی فعالیت‌های برنامه‌ریزی‌شده‌ی حوزه‌ی میراث فرهنگی و گردشگری همراه با بازاریابی توان و تجربه‌ی کارشناسی بومی، نشانگر جایگاه بالای این منطقه به لحاظ مطالعات باستان‌شناسی، گردشگری و... در سطوح مختلف منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و ملی است. تمامی این موارد در کنار جاذبه‌های طبیعی، موجب بالا بردن ظرفیت‌های جدید گردشگری خواهد شد.

در طی چند سال اخیر مطالعات باستان‌شناختی و دیرین‌شناختی به منظور پاسخگویی به رازهای سربه‌مهر منطقه آغاز شده و هیئت‌های مختلف باستان‌شناسی ایرانی و خارجی اهتمام ویژه‌ای برای کشف و گشودن این رازها داشته‌اند.

امید است پیگیری مجدانه‌ی مسئولان امر و پاسداشت این موارث مانده در بطن خاک از سوی مردم علاقمند راهی به سوی تعالی فرهنگ این مرز و بوم و آموختن از گذشته برای رسیدن به فردای بهتر باشد. این مهم تنها با مسئولیت‌پذیری مردم و دلسوزی مسئولان و اجرای برنامه‌های هدفمند

علمی در جهت مطالعه و کاوش و مرمت آثار و اشیای تاریخی و نیز چاپ و انتشار اسناد و منابع مرتبط محقق خواهد شد. ترجمه و انتشار گزارش‌های حاضر از سوی اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان نیز که دربردارنده‌ی ثمره‌ی مطالعات هیئت باستان‌شناسی اعزامی از دانشگاه توکیو هستند، در راستای همین هدف صورت گرفته و امید است این کاریاری‌رسان پژوهشگران بومی در شناخت شمه‌های جدیدی از زوایای تاریک تاریخ و فرهنگ منطقه باشد.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

فهرست شکل‌ها	۵۵
فهرست شکل‌ها و جداول ضمیمه	یازده
فهرست تصاویر	سیزده
پیشگفتار مترجمان	بیست و یک
مقدمه	۱
فصل اول: کاوش قلعه کوتی ۱	۹
۱. روند کاوش	۹
۲. گورهای قلعه کوتی	۱۳
۳. یافته‌های گورهای قلعه کوتی	۳۶
فصل دوم: کاوش لاسلوکان	۴۵
فصل سوم: ملاحظات پیرامون نتایج کاوش	۴۹
۱. قدمت گورهای قلعه کوتی و لاسلوکان	۴۹
۲. مردمان و فرهنگ منطقه دیلمان در اوایل عصر آهن	۵۳
ضمیمه ۱: مطالعه شیمیایی مواد اولیه مهره‌های مکشوفه از قلعه کوتی	۶۱
ضمیمه ۲: بقایای مهره‌داران مکشوفه از قلعه کوتی و لاسلوکان	۹۱
ضمیمه ۳: مطالعه شیمیایی سرنیزه‌ها و خنجرهای مکشوفه از قلعه کوتی ۱	۹۹
تصاویر	۱۰۱

شکل ۱: گورهای محوطه‌ی قلعه‌کوتی ۱

(۱) سنگ‌های پوشش گور A-I

(۲) سنگ‌های پوشش گور A-II

(۳) اتاقک سنگی گور A-I

(۴) اتاقک سنگی گور A-VIII

(۵) اتاقک سنگی مکشوفه در محدوده‌ی C

شکل ۲: گور حشره در گورستان ب تپه سیلک، برگرفته از Ghirshman, Les fouilles de

(Sialk pres de Kashan, 1933-1934, Paris 1939)

شکل ۳: اشیای مکشوفه از تپه سیلک

شکل ۴: دلمن‌های موجود در منطقه‌ی دیلمان

(۱-۴). گورهای واقع در تپه سیلک

۵. گورهای واقع در دیارجان

۶. گورهای واقع در بویه

شکل ۵: اسکلت انسانی دفن‌شده، جنوب روستای بویه، در مقابل سکاها، برگرفته از I.V. SINČYN

(Синчинская Археология X, Москва 1948)

شکل ۶: سلاح‌های مفرغی از محوطه‌ی قلعه‌کوتی

شکل ۷: خنجر آهنی مکشوفه از سطح محوطه‌ی قلعه‌کوتی

شکل ۸: سفالینه به شکل گاو کوهاندار از منطقه‌ی دیلمان

شکل ۹: طرح روبرداری شده از یک تبر مفرغی مکشوفه از منطقه‌ی دیلمان

شکل ۱۰: دیوار سنگی در نزدیکی دیلمان

فهرست شکل‌ها و جداول ضمایم

- شکل ۱: مهره‌های کوارتز (در کوهی)
 شکل ۲: مهره‌های مرصع (۵-۱)، مهره‌های کوچک (۸-۶) و مهره‌های نیم‌کروی کشیده (۷)
 شکل ۳: سوراخ و وضعیت شوره‌زدگی مهره‌های کروی
 شکل ۴: عکس‌های میکروسکوپ پولاریزان ماده‌ی مصنوعی آبی مصری
 شکل ۵: مودار براش اشعه‌ی ایکس به روش پودر
 شکل ۶: استخوان‌های انسانی، استخوان‌های جانوری و کاسه‌ی لاک‌پشت مکشوفه از قلعه کوتی ۱ و لاس‌کان

(۳-۱) مهره‌های شکسته کاسه‌ی لاک‌پشت مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۱ x ۱؛ (*Homo sapiens* (۴) = انسان هوسمند): تکه‌ی شکسته‌ی فک پایین مکشوفه از نقطه‌ی ۴ x ۴؛ (*Homo sapiens* (۵) = تکه‌ی شکسته‌ی استخوان بازوی است مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۴ x ۱؛ (*Equus caballus* (۶) = اسب): دندان پایین چپ مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۹ x ۱؛ الف: سمت ساییده‌شده، ب: سمت بوکال (= گونه)؛ (*Equus caballus* (۷) = اسب): دندان بالا مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۹ x ۱؛ الف: سمت ساییده‌شده، ب: سمت بالاتال (= کام دهان)؛ (*Cervus sp.* (۸) = بز): فک پایین راست مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۴ x ۱؛ (*Cervus sp.* (۹) = بز): فک پایین چپ مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۹ x ۱؛ الف: سمت بالا، ب: سمت بیرونی؛ (*Cervus sp.* (۱۰) = بز): فک پایین راست مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۱۲ x ۱؛ الف: سمت بالا؛ (۱۱) *Cervus sp.*: نمای قدامی زند زبرین چپ مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۱۰ x ۱؛ *Cervus sp.*: نمای قدامی زند زبرین راست مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۱ x ۱

شکل ۷: استخوان جانوری مکشوفه از محوطه‌های قلعه کوتی ۱ و لاس‌کان
 (۱) *Bos taurus* = گاو: فک پایین راست مکشوفه از نقطه‌ی ۱ x ۲/۳؛ الف: سمت بالا، ب: سمت بیرون؛ (۲) *Bos taurus*: دندان بالا مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۴ x ۱؛ الف: سمت ساییده‌شده، ب: سمت بالاتال؛ (۳) *Bos taurus*: دندان بالا مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۴ x ۱؛ الف: سمت ساییده‌شده، ب: سمت بالاتال؛ (۴) *Bos Taurus*: درشت نی چپ مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۱ x ۱/۳؛ الف: نمای قدامی، ب: نمای خلفی؛ (۵) *Gazella sp. (cf. arabica)*: تکه‌ی شکسته‌ی فک پایین مکشوفه از شماره‌ی ۱ x ۷؛ الف: سمت بالا، ب: سمت بیرون؛ (۶) *Gazella sp. cf. arabica* (= غزال): دندان پایین راست مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۱ x ۷؛ الف: سمت ساییده‌شده، ب: سمت بوکال؛ (۷) *Capra sp.* = بز کوهی: فک پایین راست مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۱ x ۳؛ الف: سمت بالا، ب: سمت بیرون؛ (۸) *Capra sp.*: نمای قدامی هسته‌ی شاخ مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۱ x ۳؛ (*Capra sp.* (۹) = متاتارس (= استخوان کف پای) چپ مکشوفه از نقطه‌ی شماره‌ی ۱۱ x ۲/۳

- جدول ۱: جنس و تعداد مهره‌های مطالعه‌شده
- جدول ۲: فهرست مهره‌های کوارتز
- جدول ۳: فهرست مهره‌های شیشه
- جدول ۴: وزن مخصوص و شاخص انکساری مهره‌های شیشه
- جدول ۵: آزمایش طیف‌سنجی شیشه‌ها و شوره‌های آنها
- جدول ۶: آنالیزهای کمی مهره‌های گروی
- جدول ۷: فهرست مهره‌های از جنس ماده‌ی مصنوعی موسوم به آبی مصری
- جدول ۸: آزمایش طیف‌سنجی مهره‌های از جنس ماده‌ی مصنوعی موسوم به آبی مصری
- جدول ۹: آنالیز ماده‌ی مصنوعی موسوم به آبی مصری
- جدول ۱۰: مقایسه‌ی ترکیب شیمیایی نمونه‌های ماده‌ی مصنوعی موسوم به آبی مصری

- تصویر ۱. قلعه کوتی: محدوده‌ی A
(۱) دورنمای محوطه‌ی قلعه کوتی ۱
(۲) نمای عمومی محدوده‌ی A قلعه کوتی
- تصویر ۲. قلعه کوتی: محدوده‌ی A
(۱) تپه‌ی سنگ‌های روی گور I
(۲) سنگ‌های پوشش گور I
(۳) تدفین در گور I
(۴) پیکرهای گور I قبل از برداشت
- تصویر ۳. قلعه کوتی: محدوده‌ی A
(۱) گور II با بی‌بی اسکلت یک کودک
(۲) استخوان‌های چوبی و بالینه‌ای موجود روی گور III
(۳) تدفین گور III
- تصویر ۴. قلعه کوتی: محدوده‌ی A
(۱) گور IV
(۲) تدفین گور IV
- تصویر ۵. قلعه کوتی: محدوده‌ی A
(۱) سنگچین مدور گور V
(۲) ظرف مفرغی مکشوفه از بخش فوقانی خاک دستی داخل گور V
(۳) بقایای اسکلت انسانی کشف‌شده از خاک دستی داخل گور V
(۴) برش خاک دستی داخل گور V
- تصویر ۶. قلعه کوتی: محدوده‌ی A
(۱) اشیای مکشوفه از سمت چپ نیمه‌ی فوقانی اسکلت تدفین اصلی گور V قبل از برداشت
(۲) اسکلت تدفین اصلی گور V
(۳) اشیای موجود در ناحیه‌ی کمر اسکلت فوق‌الذکر قبل از برداشت
- تصویر ۷. قلعه کوتی: محدوده‌ی A
(۱) زیورآلات موجود در نیمه‌ی فوقانی بقایای اسکلت تدفین اصلی گور V قبل از برداشت
(۲) اشیای موجود در گوشه‌ی جنوب‌غربی گور V قبل از برداشت
- تصویر ۸. قلعه کوتی: محدوده‌ی A
(۱) اشیای موجود در گوشه‌ی شمال‌غربی گور V قبل از برداشت
(۲) اشیای مکشوفه از پای دیواره‌ی جنوبی گور V قبل از برداشت

- تصویر ۹: قلعه کوتی: محدوده‌ی A
- (۱) نمای کلی چاله‌ی تدفین گور V
- (۲) دیواره‌های سنگی حول قاعده‌ی چاله‌ی تدفین گور V
- (۳) اشیای موجود در پای دیواره‌ی جنوبی گور V
- تصویر ۱۰: قلعه کوتی: محدوده‌ی A
- (۱) تدفین گور VI
- (۲) اشیای موجود در گوشه‌ی شمال غربی گور VI قبل از برداشت
- تصویر ۱۱: قلعه کوتی: محدوده‌ی A
- (۱) سنگ‌های پوشش گور VII
- (۲) تدفین گور VIII
- (۳) تدفین گور VII
- تصویر ۱۲: قلعه کوتی: محدوده‌ی A
- (۱) تدفین همراهی I
- (۲) تدفین همراهی II
- (۳) تدفین همراهی III
- (۴) تدفین همراهی V
- تصویر ۱۳: قلعه کوتی: محدوده‌ی A
- (۱) سنگ‌های پوشش گور II
- (۲) داخل اتاقک سنگی گور IV
- (۳) داخل اتاقک سنگی گور III
- تصویر ۱۴: قلعه کوتی: محدوده‌ی B
- (۱) محوطه‌ی مسکونی (قسمت شرقی)
- (۲) استخوان‌های انسانی مکشوفه از نزدیکی سطح یک محوطه‌ی مسکونی قبل از برداشت
- (۳) سفالینه‌های مکشوفه روی کف محوطه‌ی مسکونی قبل از برداشت
- تصویر ۱۵: قلعه کوتی: محدوده‌ی C
- (۱) نمای کلی محدوده‌ی C
- (۲) داخل چاله‌ی تدفینی گور III
- (۳) سنگ عظیم‌الجثه موجود روی گور III
- تصویر ۱۶: قلعه کوتی: محدوده‌ی C
- (۱) استخوان‌های انسانی موجود روی سنگ‌های پوشش گور I قبل از برداشت
- (۲) استخوان‌های انسانی در سمت جنوب غربی سنگ‌های پوشش گور I قبل از برداشت
- تصویر ۱۷: قلعه کوتی: محدوده‌ی C
- (۱) استخوان‌های افراد مثله‌شده در چاله‌ی تدفینی گور I قبل از برداشت
- (۲) اسکلت تدفین اصلی گور I
- (۳) استخوان‌های فرد مثله‌شده (Gh-XXVII) در چاله‌ی تدفینی گور I قبل از برداشت
- تصویر ۱۸: قلعه کوتی: محدوده‌ی C
- (۱) تدفین گور II

- (۲) سنگ‌های عظیم‌الجثه در محل گور II
(۳) اشیای موجود در کنار مجموعه‌ی اسکلت مدفون در گور II قبل از برداشت
- تصویر ۱۹: قلعه‌کوئی: محدوده‌ی C
(۱) سنگ‌های عظیم‌الجثه در محل گور IV
(۲) تدفین گور IV
تصویر ۲۰: محوطه‌ی لاسلوکان
(۱) دورنمای محوطه‌ی لاسلوکان
(۲) سنگچین مدور شماره‌ی ۲
تصویر ۲۱: محوطه‌ی لاسلوکان
(۱) سنگفرش در محل سنگچین مدور شماره‌ی ۲
(۲) سنگ‌های عظیم‌الجثه در داخل سنگچین مدور شماره‌ی ۲
تصویر ۲۲: محوطه‌ی لاسلوکان
(۱) تدفین در گور ۷
(۲) اشیای موجود در داخل سنگچین مدور شماره‌ی ۲ قبل از برداشت
(۳) برده‌ی ۴ در طراف سنگچین مدور شماره‌ی ۳
تصویر ۲۳: سازی به شوقه لایه‌ی II محوطه‌ی لاسلوکان
(۱) محدوده‌ی P
(۲) پیت
تصویر ۲۴: سفال‌های قلعه‌کوئی ۱
(۱) کوزه‌ی گردن‌دراز از گور A-V، گروه I
(۲) کوزه‌ی گردن‌دراز از گور C-1، گروه II
(۳) کوزه‌ی دسته‌دار از گور A-VI، گروه II
(۴) کوزه‌ی دسته‌دار از گور A-VI، گروه II
(۵) ظرف لوله‌دار از گور C-1، گروه II
(۶) ظرف لوله‌دار از گور A-VIII، گروه II
تصویر ۲۵: سفال‌های قلعه‌کوئی ۱
(۱) ظرف با آبریز منقاری از گور A-V، گروه I
(۲) کوزه با چهار پایه‌ی کوچک از گور A-IV، گروه II
(۳) ظرف با آبریز منقاری از گور A-V، گروه I
(۴) کوزه با پایه‌ی مدور از گور A-III، گروه II
(۵) درپوش و کوزه از گور A-IV، گروه II
تصویر ۲۶: سفال‌های قلعه‌کوئی ۱
(۱) کاسه با پایه‌ی بلند از گور A-V، گروه II
(۲) دیس بزرگ از گور B-III، گروه III
(۳) دیس دسته‌دار از گور B-III، گروه III
تصویر ۲۷: سفال‌های قلعه‌کوئی ۱
(۱) فنجان دسته‌دار از گور B-III

- (۲) ظرف کوچک با تزیینات کنده از گور A-VII، گروه II
 (۳) ظرف کوچک با تزیینات کنده از گور C-I، گروه II
 (۴) فنجان دسته‌دار از گور A-IV، گروه II
 (۵) کوزه‌ی دسته‌دار از گور B-III، گروه III
 (۶) درپوش از گور B-III، گروه III
 (۷) کوزه با سه پایه‌ی کوچک از گور B-III، گروه III
 تصویر ۲۸: ابزارهای مفرغی و آهنی از قلعه‌کوتی ۱

- (۱) خنجر آهنی از گور C-I
 (۲) خنجر مفرغی از گور A-V
 (۳) خنجر مفرغی از گور A-VI
 (۴) خنجر مفرغی از گور A-VII
 (۵) خنجر مفرغی از گور A-V
 تصویر ۲۹: ابزارهای مفرغی و آهنی از قلعه‌کوتی

- (۱) سرنیزه مفرغی از گور A-V
 (۲) سرنیزه مفرغی از گور G-II
 (۳) سرنیزه مفرغی از گور A-VI
 (۴) سرنیزه مفرغی از گور C-II
 (۵) خنجر مفرغی از گور A-V
 تصویر ۳۰: ابزارهای مفرغی و سنگی از قلعه‌کوتی ۱

- (۱) اسکنه‌ی گرد مفرغی از گور A-V
 (۲) درفش مفرغی از گور A-VII
 (۳) سلاح مفرغی به شکل ماشه‌ی منقل از گور A-V
 (۴) تبر مفرغی از گور A-V
 (۵) سرتیرهای مفرغی از گور A-VI
 (۶) سرتیرهای مفرغی از گور A-V
 (۷) سرتیر مفرغی از گور C-I
 (۸) سرتیرهایی از جنس شاخ از گور A-VI
 (۹) سرتیرهای سنگی از گور A-V

تصویر ۳۱: اشیای مفرغی از قلعه‌کوتی ۱

- (۱) پیکرک گوزن مفرغی از گور A-V
 (۲) آویزه‌ی مفرغی به شکل گاونر از گور C-I
 (۳) آینه‌ی مفرغی از گور C-I
 (۴) آینه‌ی مفرغی از گور C-I
 (۵) فنجان مفرغی از گور Z-V

تصویر ۳۲: زیورآلات از قلعه‌کوتی ۱

- (۱) مهره‌هایی از جنس گل پخته با روکش طلا و پیشانی‌بند طلا از گور A-V
 (۲) کمربند مفرغی از گور C-I
 (۳) انگوی طلا از گور A-V

- (۴) آویزه‌های طلا از گور C-I
(۵) النگوهای مفرغی از گور A-V
(۶) حلقه‌های مفرغی از گور A-V
(۷) حلقه‌های انگشتری مفرغی از گور A-IV
تصویر ۳۳: زیورآلات از قلعه کوتی ۱
- (۱) مهره‌هایی از جنس کهربای سیاه از گور C-I
(۲) مهره‌هایی از جنس عقیق و کوارتز (دز کوهی) از گور A-V
(۳) مهره‌های مفرغی و نخ کف از گور C-I
(۴) دیسک و مهره از جنس بدل چینی از گور C-I: مهر استوانه‌ای از جنس بدل چینی از گور B-III
(۵) مهره‌هایی از جنس عقیق، کوارتز و بدل چینی از گور A-VIII
(۶) مهره‌هایی از جنس عقیق و کوارتز از گور A-VIII
تصویر ۳۴: زیورآلات از قلعه کوتی ۱
- (۱) شیشه از گور C-I
(۲) مهره‌های بدل چینی از گور C-I
تصویر ۳۵: اشیاء مکشوفه از لایه I قلعه کوتی ۱
- (۱) کوزه‌ی دسته‌دار
(۲) کوزه با نقش داغ‌دار
(۳) کوزه‌ی دسته‌دار
(۴) کاسه‌ی دسته‌دار
(۵) [سردوک‌های گلی
(۶) چاقوی آهنی و کوزه‌ی شکسته‌ی یک ابزار آهنی
(۷) تیشه‌ی سنگی صیقلی
۳۶. اشیای مکشوفه از لاسلوکان
- (۱) کوزه‌ی دسته‌دار از گور d, IV, گروه II
(۲) کوزه‌ی دسته‌دار از داخل سنگچین مدور شماره‌ی ۲، گور ۱
(۳) کوزه‌ی دسته‌دار از گور d, IV, گروه II
(۴) کاسه از گور Vb, گروه II
(۵) مهره از جنس کهربای سیاه و حلقه‌ی کوچکی از جنس صدف از گور IV
(۶) سوزن آهنی از گور Va
(۷) مهره‌هایی از جنس شیشه و بدل چینی از گور Va
تصویر ۳۷: محوطه‌های باستانی غرب آسیا
- تصویر ۳۸. دیلمان و نواحی اطراف آن
تصویر ۳۹: پراکندگی محوطه‌ها در منطقه‌ی دیلمان
تصویر ۴۰: پراکندگی محوطه‌ها در قلعه کوتی
تصویر ۴۱: قلعه کوتی ۱: پلان‌ها و برش‌های محدوده‌های A و B
تصویر ۴۲: قلعه کوتی: پلان‌ها و برش‌های گور A-I
تصویر ۴۳: قلعه کوتی: یافته‌های گور A-I

- تصویر ۴۴: قلعه کوتی: پلان ها و برش های گور A-II
- تصویر ۴۵: قلعه کوتی: یافته های گور A-II
- تصویر ۴۶: قلعه کوتی: پلان ها و برش های گور A-III
- تصویر ۴۷: قلعه کوتی: یافته های گور A-III؛ پلان ها و برش های گور A-IV
- تصویر ۴۸: قلعه کوتی: یافته های گور A-IV
- تصویر ۴۹: قلعه کوتی: پلان ها و برش های گور A-V
- تصویر ۵۰: قلعه کوتی: پلان های گور A-V
- تصویر ۵۱: قلعه کوتی: اشیای مکشوفه از داخل خاک ریخته شده روی گور A-V
- تصویر ۵۲: قلعه کوتی: یافته های گور A-V
- تصویر ۵۳: قلعه کوتی: یافته های گور A-V
- تصویر ۵۴: قلعه کوتی: یافته های گور A-V
- تصویر ۵۵: قلعه کوتی: یافته های گور A-V
- تصویر ۵۶: قلعه کوتی: یافته های گور A-V
- تصویر ۵۷: قلعه کوتی: یافته های گور A-V
- تصویر ۵۸: قلعه کوتی: پلان ها و برش های گور A-VI
- تصویر ۵۹: قلعه کوتی: برش های گور A-VI و یافته های همان گور
- تصویر ۶۰: قلعه کوتی: یافته های گور A-VI
- تصویر ۶۱: قلعه کوتی: پلان ها و برش های گور A-VII
- تصویر ۶۲: قلعه کوتی: یافته های گور A-VII
- تصویر ۶۳: قلعه کوتی: پلان ها و برش های گور A-VII
- تصویر ۶۴: قلعه کوتی: یافته های گور A-VIII
- تصویر ۶۵: قلعه کوتی: پلان ها و برش های گورهای B-III و B-IV
- تصویر ۶۶: قلعه کوتی: یافته های گور B-III
- تصویر ۶۷: قلعه کوتی: یافته های گور B-III
- تصویر ۶۸: قلعه کوتی: خمره های تدفینی از محدوده ی A و اشیای مکشوفه از لایه ی ۱ محدوده ی B
- تصویر ۶۹: قلعه کوتی: اشیای مکشوفه از لایه ی I محدوده ی B
- تصویر ۷۰: قلعه کوتی: پلان و برش های گور C-I
- تصویر ۷۱: قلعه کوتی: پلان های گور C-I
- تصویر ۷۲: قلعه کوتی: پلان های گور C-I
- تصویر ۷۳: قلعه کوتی: یافته های لایه ی فوقانی گور C-I
- تصویر ۷۴: قلعه کوتی: یافته های لایه ی فوقانی گور C-I
- تصویر ۷۵: قلعه کوتی: یافته های لایه ی فوقانی گور C-I
- تصویر ۷۶: قلعه کوتی: یافته های لایه ی فوقانی گور C-I
- تصویر ۷۷: قلعه کوتی: یافته های لایه ی فوقانی گور C-I
- تصویر ۷۸: قلعه کوتی: یافته های لایه ی فوقانی گور C-I

- تصویر ۷۹: قلعه کوتی: یافته‌های به‌دست‌آمده از کف چالهی تدفینی گور C-I
- تصویر ۸۰: قلعه کوتی: پلان‌ها و برش گور C-II
- تصویر ۸۱: قلعه کوتی: یافته‌های گور C-II
- تصویر ۸۲: قلعه کوتی: پلان‌ها و برش‌های گورهای C-III و C-IV؛ یافته‌های گور C-III
- تصویر ۸۳: قلعه کوتی: یافته‌های گور گور C-IV
- تصویر ۸۴: محل محوطه‌ها در لاسلوکان
- تصویر ۸۵: لاسلوکان: پلان و برش محدوده‌ی A
- تصویر ۸۶: لاسلوکان: پلان و برش سنگچین مدور شماره‌ی ۲
- تصویر ۸۷: لاسلوکان: پلان و برش سنگچین مدور شماره‌ی ۲ و پلان گور V
- تصویر ۸۸: لاسلوکان: یافته‌های مکشوفه از سنگچین مدور شماره‌ی ۲ و گور Vb
- تصویر ۸۹: لاسلوکان: یافته‌های گورهای IV و Vb
- تصویر ۹۰: لاسلوکان: یافته‌های به‌دست‌آمده از لایه‌های I و II

پیشگفتار مترجمان

دیلمان یکی از بزرگ‌ترین مناطق باستانی شهرستان سیاهکل است و به دلیل برخورداری از آثار مربوط به عصر آهن در حوزه‌ی باستان‌شناسی ایران و حتی جنوب‌غرب آسیا از اهمیت شایان برخوردار است. این منطقه در قدیم دیلمستان خوانده می‌شد و مسکن قوم دیلم بود که در تاریخ به سلاجور و رسپاهیگری معروف و به سبب چالاک‌ی و مهارت در زوبین‌اندازی و سوارکاری شهری خاص و عام رسیده است. کما اینکه در متون ادب فارسی واژه‌ی دیلم مجازاً به معنی نگهبان و زندانبان آمده و دلیل آن چالاک‌ی و نیرومندی این قوم در این مشاغل و مناصب بوده است. در آثار منشور و دربارین به هر فارسی نیز نام دیلم و دیلمان مکرر برده شده است که بر شهرت و آوازه‌ی این منطقه و مردم آن از آن قدیم‌الایام گواهی می‌دهد.

پیشینه‌ی فعالیت‌های مشترک ایران و ژاپن در زمینه‌ی مطالعات میدانی باستان‌شناسی گیلان به دهه‌ی ۱۹۶۰ بازمی‌گردد. هیئت ژاپنی اعزامی از مؤسسه‌ی باستان‌شناسی عراق و ایران وابسته به دانشگاه توکیو به سرپرستی نامیو اگامی و شینجی فبائی طی دهه‌ی ۱۹۶۰ میلادی در گورستان‌ها و محوطه‌های باستانی دیلمان سیاهکل (۱۵۰۰ ق.م.ت.، نوزدهم محله، حسنی محله، خرم‌رود و لاسلوکان) به اجرای کاوش‌هایی پرداختند که م‌حصول آنها کشف آثاری از اواخر هزاره‌ی دوم تا دوره‌ی اشکانی بود. گفتنی است هدف اصلی از تشکیل این مالیات مؤسسه‌ی نامبرده، تبعی در مناسبات و مراودات مناطق شرق و غرب در عهد باستان به گونه‌ای مانکه در متن گزارش‌ها نیز اشاره خواهد شد، برخورد تصادفی اعضای هیئت ژاپنی به برخی آثار تاریخی در عتیقه‌فروشی‌های تهران که گفته می‌شد از ناحیه‌ی املش پیدا شده‌اند و شباهت بسیار زیادی به آثار موجود در ژاپن داشتند، زمینه‌ساز و سرآغاز فعالیت‌های بسیار پربار هیئت اعزامی این مؤسسه در منطقه‌ی دیلمان می‌شود. این هیئت در اقدامی پسندیده، نتایج پژوهش‌های میدانی و مطالعات آزمایشگاهی خود را به سرعت در قالب گزارش‌هایی در ۶ جلد به دوزبان انگلیسی و ژاپنی انتشار داده است.

همچنین مؤسسه‌ی باستان‌شناسی عراق و ایران دانشگاه توکیو بار دیگر طی سال‌های ۱۹۷۶ تا ۱۹۷۸ هینت مشترکی را جهت اجرای کاوش به سرپرستی نامیو آگامی در محوطه‌های روستایی حلیمه‌جان به گیلان گسیل می‌دارد. پژوهش‌های این هینت در گورستان‌های شاه‌پیر، قورش، جنگل آشور محمد، گچسر نحدعلی، رزک، رودخان بار، امازاده محتشم و لمه‌زمین متمرکز بود. نتایج این پژوهش‌ها نیز در دو مجلد به نام‌های «حلیمه‌جان ۱» و «حلیمه‌جان ۲» انتشار یافته است.

همچنین بر اساس تفاهم‌نامه‌ی امضا شده میان سازمان میراث فرهنگی کشور و مؤسسه‌ی مطالعات خاورمیانه‌ی ژاپن، هیتی به سرپرستی مشترک آقای دکتر جبرئیل نوکنده از ایران و اوتسو تداهیکه رزاقی با معاونت حمید فهیمی و عضویت ولی جهانی به بررسی‌های باستان‌شناختی در حوزه‌ی غربی سپیدرود اقدام کرد که به شناسایی ۱۲۵ اثر تاریخی انجامید. نتایج این بررسی‌ها در قالب ۵ جلد گزارش به زبان انگلیسی و چندین مقاله به زبان‌های فارسی و انگلیسی و برگزاری سمینارهای مرتبط با این پژوهش‌ها در گیلان، تهران و توکیو انتشار یافته است.

در بالا اشاره شد که گزارش مرحله‌ی اول مطالعات هینت دانشگاه توکیو در اقدامی تحسین‌برانگیز تقریباً به موازات فعالیت‌های میدانی آن آماده شده و در قالب ۶ مجلد به چاپ رسید. با توجه به فضای حاکم بر باستان‌شناسی ایران که به شدت تحت تأثیر انسان‌شناسی، فیزیکی قرار داشت، دو مورد از این مجلدات نیز به مطالعه‌ی ویژگی‌های فیزیکی اسکلت‌های انسانی کشف‌شده از محوطه‌های دیلمان اختصاص دادند. ترجمه‌ی فارسی آنها در قالب یک مجلد چاپ شده است.

اهمیت بی‌بدیل این گزارش‌ها در باستان‌شناسی ایران و حتی آسیای مرکزی پوشیده نیست. همچنین طی دهه‌های گذشته، اصل نسخه‌های این گزارش‌ها در دسترس عموم پژوهشگران ایرانی قرار نداشته است و مهم‌تر اینکه حتی در صورت دسترسی نیز، به غالب احتمال استفاده از آنها برای همگان حداقل به آسانی میسر نبود. بر این اساس، اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان در راستای فراهم آوردن امکان دسترسی و استفاده‌ی آسان‌تر محققان از این گزارش‌های ارزشمند، اقدام به انتشار ترجمه‌ی فارسی آنها کرده است. افزون بر این، ترجمه‌ی این گزارش‌ها را شاید بتوان نوعی مستندسازی ثانویه نیز به شمار آورد که امروز جایگاه و نقش آن در حوزه‌ی موارث فرهنگی و تاریخی بر همگان روشن است.

حتی اگر دقت این گزارش‌ها نیز در پاره‌ای مواقع پایین‌تر از حد انتظار و محل نقد و نظر باشد، سرعت انتشار آنها به حدی مطلوب بود که به حق این موضوع به آسانی قابل اغماض است.

اهمیت این گزارش‌ها زمانی روشن‌تر می‌شود که بدانیم این هینت در دهه‌ی ۱۹۶۰ در آزمایش و آنالیز یافته‌های محوطه‌های دیلمان از روش‌های طیف‌سنجی و پراش اشعه‌ی ایکس استفاده کرده است که به جرأت می‌توان گفت سابقه‌ی کاربرد آنها از سوی باستان‌شناسان ایرانی شاید به سختی از دو دهه تجاوز کند!

گفتنی است ترجمه‌ی فارسی دو مجلد «حلیمه‌جان ۱» و «حلیمه‌جان ۲» به همراه گزارش‌های «دیلمان ۲» و «دیلمان ۳» از سوی همین مترجمان در حال انجام است و به یاری ایزد منان به زودی در اختیار جامعه‌ی باستان‌شناسی کشور و دیگر علاقمندان تاریخ و فرهنگ منطقه قرار خواهد گرفت. آنان که حتی یک بار به نسخه‌های اصل این گزارش‌ها رجوع کرده‌اند قطعاً با متدبمان هم‌عقیده خواهند بود که شوربختانه ترجمه‌ی انگلیسی آنها به نحوی است که گاهی در باب مفهوم متن به کلی غیرممکن می‌شود. به واقع بیشتر وقت و انرژی مترجمان صرف دریافت مفاهیم و درج کردن و رد یافتن املا‌ی صحیح محوطه‌هایی شده است که نامشان نادرست ضبط شده بود. در این راستا باید قدردان زحمات و حوصله‌ی آقای کازویا شیموگاما، موزه‌دار موزه‌ی شرق باستان تودی، باشیم که شک در اصلاح اشکالات ترجمه‌ی انگلیسی گزارش‌ها با رجوع به نسخه‌ی ژاپنی آنها نقش بسزایی داشت. لازم به ذکر است موارد اصلاح ایرادات یا تکمیل نواقص نسخه‌ی انگلیسی که با مراجعه به نسخه‌های ژاپنی صورت گرفته است، در ترجمه‌ی حاضر داخل { } آورده شده‌اند.

در خاتمه‌ی گفتار مترجمان ضمن اذعان به اینکه کارشان به هیچ وجه خالی از ایراد نیست، رجای واثق دارند ترجمه‌ی این گزارش‌ها یاری‌رسان باستان‌شناسان و پژوهشگرانی باشد که در آینده پای در مناطق باستانی گیلان خواهند گذاشت و بی‌شک به بلندای حاضر شالوده و مبنای پژوهش‌های ایشان خواهد بود. اگر این ترجمه‌ها باستان‌شناسان را به نحوی راهنما و پژوهشگران را راهنمایی صادق تواند باشد، اجر و پاداشی فراتر از این برای مترجمان محسوب خواهد بود.

مقدمه

نامیو آگامی، سرپرست دومین هیئت باستان‌شناسی عراق-ایران دانشگاه توکیو، شینجی فوکایی و کیوهارو هوریوچی، هر دو از اعضای همان هیئت، از فوریه تا آوریل ۱۹۵۹ میلادی، طی حضور خود در تهران به منظور آماده کردن مقدمات لازم برای کاوش‌های پیشنهادی در محوطه‌ای مربوط به طلیعه‌ی دوره‌ی روستانشینی مبتنی بر کشاورزی در حوضه‌ی فرهنگی مرودشت در جنوب غرب ایران، در یک حراجی در یکی از بازارهای عتیقه‌ی تهران با اشیای پرشماری که گفته می‌شود در ناحیه‌ی املش در رشته‌کوه‌های البرز به دست آمده‌اند مواجه می‌شوند و این اشیای بسیار باارزش هیئت ژاپنی را به خود جلب می‌کند.

ایشان اشیای مزبور را به طور کلی مربوط به دو دوره تشخیص می‌دهند. نمونه‌های مربوط به واپسین مرحله‌ی عصر مفرغ یا اوایل عصر آهن مشتمل بودند بر انواع متنوعی از سلاح‌ها، آینه‌های دسته‌دار و پیکر جانوران، همگی از جنس مسفرغ، و سفالینه‌های صیقلی به رنگ سیاه یا قرمز مایل به قهوه‌ای و نیز ظروف سفالی خشن، پیکرک‌های جانوری گلی و زیورآلات ساخته‌شده از طلا، نقره و سنگ‌های قیمتی. برخی از این اشیای نامبرده به طور ویژه توجه اعضای هیئت ژاپنی را جلب می‌کنند، زیرا شکل و نحوه‌ی ساخت آنها به سفال‌های سیاه یا خاکستری دوران‌های قبل از تاریخ و اوایل تاریخی چین شباهت داشت.

آثاری که ظاهراً مربوط به دوران‌های اشکانی یا ساسانی بودند از سلاسل آهنی، ظروف نقره، مفرغی و شیشه‌ای، زیورآلات طلا و نقره، جواهرآلات، و نهایتاً سنگ‌های قیمتی تشکیل می‌شدند. بسیاری از این آثار تقریباً همانند یا مشابه ظروف نقره و شیشه و سنگ‌های قیمتی متعلق به عهد سلسله‌های ششم، سوئی و تانگ چین و «عصر تومولوس» کهن یا «دوره‌ی نارای ژاپن بودند.

پس از این اتفاق، هیئت ژاپنی، که اشیای موسوم به «آثار املش» را در زمینه‌ی مطالعه‌ی مناسبات فرهنگی بین شرق و غرب بسیار بااهمیت یافته بود، سنی‌ایچی ماسودا و کن آماکاسو، هر دو از اعضای این هیئت، را پس از خاتمه‌ی کار کاوش در مرودشت در ژوئیه‌ی همان سال،

جهت اجرای تحقیقات اولیه در محل پیدا شدن آثار املش، با کمک آقای ماسانوری ایتو، راین سفارتخانه‌ی ژاپن در تهران، و پسر وی، اعزام می‌کند. آنان به ناحیه‌ی املش واقع در کوهپایه‌های شمالی رشته‌کوه‌های البرز سفر می‌کنند و متوجه می‌شوند که این ناحیه صرفاً محل خرید و فروش عتیقه‌ها بوده و هیچ یک از عتیقه‌ها از آن محل یافت نشده بود. با این حال، آنان بر مبنای اطلاعاتی که در املش به دست می‌آوردند عازم منطقه‌ی دیلمان می‌شوند و به بررسی گروهی از گورهایی که آثار املش از داخل آنها پیدا شده بود می‌پردازند. این گورها از انواع مختلف شامل دلمن، چاله‌ای و غیره بودند. آنان قطعات شکسته‌ی ظروف سفالی، استخوان‌های انسان و اقلام دیگری را جمع‌آوری می‌کنند و با خود می‌آورند. این بررسی مشخص می‌سازد که اکثر گورهای باستان منطقه‌ی دیلمان تقریباً به طور کلی به دست مردم محلی تخریب شده‌اند و نیاز به اجرای کاوش علمی بدون فوت وقت در گورهایی که هنوز غارت نشده‌اند شدیداً احساس می‌شود.

متعاقب آن، هیئت راهنمایی طرحی را تهیه می‌کند تا در تابستان سال بعد، یعنی ۱۹۶۰ میلادی، در ویرانه‌های گورهای باستانی منطقه‌ی دیلمان به اجرای کاوش بپردازد. با تأیید شدن این طرح در «کمیته‌ی نام‌گذاری گاه‌های برقدیم و برجدید» دانشگاه توکیو، مقرر می‌شود سومین هیئت باستان‌شناسی عراق-ایران دانشگاه توکیو، متشکل از چهار عضو زیر، در سال ۱۹۶۰ میلادی روانه‌ی ایران شود:

سرپرست هیئت نامیو اگامی: استاد دانشگاه توکیو (باستان‌شناسی)
 شینجی فوکایی: دانشیار دانشگاه توکیو (متخصص تاریخ هنر)
 سنی‌ایچی ماسودا: از مسئولان موزه‌ی ملی توکیو و پژوهشگر مؤسسه‌ی فرهنگ شرق دانشگاه توکیو (باستان‌شناس)
 کن آماکاسو: دستیار، مؤسسه‌ی فرهنگ شرق دانشگاه توکیو (باستان‌شناس)

به این ترتیب، اعضای ژاپنی به همراه مسئولان اداره‌ی باستان‌شناسی دولت ایران هیئت مشترکی را تشکیل می‌دهند تا کاوش‌هایی را در گورهای باستانی چهار محوطه‌ی واقع در پیرامون روستای کوچک اسپلی (اسپیلی) در منطقه‌ی دیلمان - به نام‌های قلعه‌کوتی ۱، لاسلوکان، خرمرود و نوروز محله - از ژوئن تا سپتامبر سال ۱۹۶۰ میلادی به اجرا در آورند. مسئولان حاضر در هیئت از سوی اداره‌ی باستان‌شناسی ایران عبارت بودند از: علی اکبر سرفراز و م. آرام. آقای تو سوگیمورا (متخصص باستان‌شناسی و تاریخ هنر شرق)، دانشجوی ژاپنی که به دعوت

دولت عراق در بغداد مشغول تحصیل بود، نیز به هیئت می‌پیوندید و در کار کاوش به اعضای آن یاری می‌کنید.

گزارش حاضر اختصاص دارد به کاوش‌های دو محوطه از چهار محوطه‌ی فوق‌الذکر یعنی قلعه‌کوتی ۱ و لاسلوکان (با قدمت اوایل عصر آهن).

برهه‌ی حدود هزار ساله‌ی نیمه‌ی دوم هزاره‌ی دوم و نیمه‌ی اول هزاره‌ی اول ق.م. در فلات ایران از اهمیت بسزایی در تاریخ ایران برخوردار است، زیرا پیش‌درآمدی بر تکوین و ظهور امپراتوری هخامنشی بوده است. از نقطه‌نظر فرهنگی، این برهه مرحله‌ی گذر از عصر مفرغ به عصر آهن بود و، از منظر اجتماعی و اقتصادی، در همین برهه دولت‌های بومی در فلات ایران تأسیس شد. ربه دنبال آن قشربندی اجتماعی بسیار پررنگ‌تر شده است. اگر از زاویه‌ی جنگ و امور نظامی نگاه کنیم، در این برهه ارتش و تسلیحات پیشرفت می‌کنند و در پی آن جنگیدن بر پشت اسب عمومیت می‌یابد. از نقطه‌نظر نژادی، اقوام آسیایی یا هوری‌نژاد از قبیل کاسی‌ها، مانناها و اورارتوها مرکزیت می‌یابند. این برهه نفوذ خود را در مناطق کوهستانی غرب ایران تثبیت کرده بودند. در این برهه مردمانی که نژاد آریایی یا ایرانی بودند در امتداد رشته‌کوه‌های البرز از قفقاز به سمت مناطق شرقی به حرکت می‌آید. با عبور از جبهه‌ی شمالی حوزه‌ی نفوذ اقوام پیش‌گفته، راه مناطق جنوبی را در پیش می‌گیرند. در ناحی مرکزی فلات ایران تحت عنوان ماد، پارسوا، زیکیروتو و غیره پدیدار می‌شوند و به تدریج دولت‌هایی را در ایران پایه‌ریزی می‌کنند. از منظر بین‌المللی، نفوذ و قدرت ایران که به صورت مستمر شکل گرفته بود، بین‌النهرین را، که بیش از دو هزار سال بر اریکه‌ی قدرت شرق تکیه زده بود، از ریک قدرت به زیر می‌کشد و این قدرت و نفوذ در پایان همین برهه، با پی‌ریزی یک قدرت جهانی، معنای واقعی کلمه، یعنی امپراتوری هخامنشی، نقطه‌ی عطفی را در تاریخ جهان رقم می‌زند.

بر این اساس، دوره‌ی هزار ساله‌ی نیمه‌ی دوم هزاره‌ی دوم و نیمه‌ی اول هزاره‌ی اول ق.م. نه تنها برای ایرانیان قابل توجه بوده بلکه در سیر تطور فرهنگ مشرق زمین نیز بسیر بااهمیت بوده است. با این حال، وضعیت فلات ایران در آن برهه هنوز به طور کامل معلوم نشده است. به ویژه آنکه، در مورد پرسش‌هایی چون فرهنگ ایرانیان، بانیان امپراتوری‌های ماد و هخامنشی و پادشاهان ایران طی برهه‌ای بیش از ۲۵۰۰ ساله، مسیر و زمان مهاجرت آنان به فلات ایران، و محل استقرار اولین پایگاه آنان هنوز اطلاعات چندانی در دست نیست.

محوطه‌های باستانی که در حکم سرمنشی برای یافتن پاسخ به این پرسش‌ها قلمداد شده‌اند عبارت‌اند از: مقابر نوع دلمن مکشوفه در منطقه‌ی تالش که بخش شمال‌غربی ایران تا

جنوب‌شرقی قفقاز را دربرمی‌گیرد و نیز گورهای گورستان ب در تپه‌ی جنوبی سیلک که تقریباً در مرکز فلات ایران قرار دارد. گورهای منطقه‌ی تالش را برادران فرانسوی دو مورگان در حوالی سال ۱۹۰۰ کاوش کرده‌اند و گورهای سیلک را گیرشمن فرانسوی در سال ۱۹۳۸ میلادی کاوش کرده‌اند.

مقابر نوع دلمن منطقه‌ی تالش پراکندگی بسیار گسترده‌ای در نواحی کوهستانی مجاور ساحل جنوب‌غربی دریای خزر دارند. در این منطقه، قبور دلمن مدور و مستطیلی با استفاده از سنگ‌های بزرگ ساخته شده و روی قبرها با تخته‌سنگ بزرگ بسته شده است. گداگرد بیشتر آنها سنگ‌چین مدور ایجاد شده است. از گورنهادهای داخل این گورها ابزارهای مفرغی و آهنی، وسایل شخصی از جنس طلا، نقره و مفرغ، پیکرک‌های جانوری از جنس مفرغ و سنگ سیاه رنگ، زئورآلاتی از جنس شیشه، بدل چینی، مس، عقیق، عقیق یمنی، انواع مختلف سفالینه‌های صیقلی، سفال خشن و نظایر آن قابل ذکر است.

در مقابل، گورهای گورستان ب سیلک از معماری به‌خصوصی برخوردارند: پشته‌ی کوچکی بر روی چاله‌ی مستطیلی قرار دارد، که روی آن تخته‌سنگ‌های پوشش چهارگوش قرار داده با استفاده از خشت سقف خرپشته‌ای ایجاد کرده‌اند، وجود دارد. از بین گورنهادها، ظروف سفالی با آبریز منقاری و مزین به نقوش جانوری یا هاسی به رنگ مایل به قرمز در سراسر سطح سفالینه، بسیار قابل توجه‌اند. همچنین، شایان ذکر است که در بین آنها چند شیء مفرغی بسیار خاص از قبیل تابه‌ی دودسته، چراغ سه‌پایه‌دار و شینی سه‌شکشی دوشاخه دیده می‌شود و مقادیر نسبتاً زیادی تجهیزات اسب از قبیل دهنه‌های مفرغی آهنی، آویزهای اسب، تزئینات افسار و زنگوله وجود دارند و تعداد زیادی مهر استوانه‌ای مزین به طرح‌هایی که بی‌شباهت به مهرهای دوره‌ی هخامنشی نیستند نیز به چشم می‌خورد. به علاوه، مردمان مدفن در گورستان ب تپه سیلک نژادی متفاوت از ساکنان محوطه‌های قدیمی تر سیلک دارند و این موضوع گویای آن است که نژاد برایکی سفالیک ارمنوئید در آن دوره اولین بار در فلات ایران ظاهر شده است؛ موضوعی که به گفته‌ی گیرشمن از ورود اقوام ایرانی (آریایی) به ایران حکایت دارد.

قبل از آن، تقریباً هیچ پژوهش باستان‌شناختی در منطقه‌ی البرز در ناحیه‌ی بین تالش در شمال‌غرب و تپه سیلک در مرکز ایران، یعنی در استان‌های گیلان و مازندران، اجرا نشده بود. با این حال، اندکی قبل از جنگ جهانی دوم تعدادی شیء عتیقه — فنجانی از جنس طلا با تزئیناتی به شکل شیر، شمشیری طلایی، سفالینه‌های جانوردیس و نظایر آن — از کلاردشت مازندران یافت شده بود و از حدود سال ۱۹۴۸ میلادی به این سو ظروف مفرغی و سفالی

فراوانی وارد بازار عتیقه‌ی تهران شده بود که گفته می‌شد از خورویین یافت شده‌اند. این موضوع سبب می‌شود تا واندنبرگ بلژیکی و آقای صمدی بررسی‌هایی را در مازندران و گیلان به اجرا در آورند. در نتیجه‌ی این بررسی‌ها وجود محوطه‌های باستانی، که سفالینه‌ها و اشیای مفرغی مشابهی از آنها به دست آمده بود، در مکان‌های متعددی به اثبات می‌رسد، اما کاوش منظمی به هیچ وجه در آنها اجرا نمی‌گردد. از حوالی سال ۱۹۵۷ میلادی، عتیقه‌های فوق‌الذکر که گفته می‌شد از املش گیلان یافت شده‌اند در مقادیر زیاد وارد بازار عتیقه‌ی تهران می‌شوند. از یک سو، در این سفالینه‌ها، اشیای آهنی، جواهرآلات و غیره بسیاری از ویژگی‌های عمومی اشیای به‌دست‌آمده از گورهای دلمن منطقه‌ی تالش دیده می‌شود. از سوی دیگر، برخی دیگر از این اشیا از همه انواع نمونه‌های به‌دست‌آمده از فرهنگ گورستان ب سلیک بودند و مشخص گردید که تأیید وجود این محوطه‌ها و کاوش این عتیقه‌های املش در شناخت مردمان و فرهنگ‌های آنان در بخش شمال ایران در نیمه‌ی دوم هزاره‌ی دوم و نیمه‌ی اول هزاره‌ی اول ق.م. و — در عین حال — در زمینه‌ی مسائلی مابین مهاجرت آریایی‌ها به فلات ایران از اهمیت بسزایی برخوردار است.

از طرفی، برای اعضای هیئت ژاپن، بسیار جالب بود که در بین عتیقه‌های املش نمونه‌هایی بسیار شبیه سفال سیاه و خاکستری چرخانده شکل و ساخت وجود داشت.

این چنین بود که «هیئت باستان‌شناسی عراق - ایران» دانشگاه توکیو با همکاری اداره‌ی باستان‌شناسی ایران گورهای باستانی محل کشف اشیای مس و برنج عتیقه‌های املش را جایابی می‌کند و کاوش‌هایی را در برخی از آنها به اجرا در می‌آورد.

خوشبختانه کاوش‌های این هیئت با توفیق قرین بوده و برای اطلاع از انبوهی از داده‌های باستان‌شناختی، انسان‌شناختی و تاریخ هنر که در مطالعه‌ی مردمان باستان و فرهنگ آنان در ایران در بازه‌ی زمانی حدود ۱۵۰۰-۵۰۰ ق.م. بسیار با اهمیت بودند به دست آمده است. در گزارش حاضر داده‌های باستان‌شناختی و تاریخ هنر معرفی می‌شوند و داده‌های انسان‌شناختی پیش از این در قالب گزارش شماره‌ی ۵ هیئت باستان‌شناختی ژاپن تحت عنوان «گزارش شماره‌ی ۱ مطالعات انسان‌شناختی غرب آسیا: اسکلت‌های انسانی به‌دست‌آمده از گورهای دیلمان در شمال ایران» انتشار یافته است.

پژوهش‌های باستان‌شناختی هیئت ژاپنی در منطقه‌ی دیلمان از قبل برنامه‌ریزی و هماهنگ نشده بودند و شتابزده و به اقتضای شرایطی که در بالا شرح آن رفت به مرحله‌ی اجرا درآمده‌اند. از این رو، هیئت ژاپنی نه قادر بود در مورد هزینه‌ی این پژوهش‌ها روی بودجه‌ی دولتی حساب

باز کند و نه زمان کافی برای تمهید مقدمات آن در اختیار داشت. به سبب الطاف ویژه و همکاری افراد متعدد در حوزه‌های مختلف اعم از ژاپنی و غیر ژاپنی بود که این هیئت به نتایجی فراتر از حد انتظار دست یافته است و از این بابت از ایشان کمال امتنان را داریم.

به مناسبت انتشار گزارش حاضر، از طرف «هیئت باستان‌شناسی ایران-عراق» دانشگاه توکیو، مراتب سپاس ویژه‌ی خود را نثار دولت ایران می‌کنیم. همچنین مراتب قدردانی قلبی خود را از افراد نامبرده‌ی زیر ابراز می‌داریم که با بلندنظری هیئت مشترک دانشگاه توکیو و مدیر کل اداره‌ی باستان‌شناسی ایران را مستقیم یاری داده‌اند:

وزیر دربار	عالیجناب دکتر حسین علاء
وزیر آموزش و پرورش	عالیجناب دکتر محمود مهران
وزیر امور خارجه	عالیجناب دکتر غلامحسین آرام
سفیر ایران در ژاپن	عالیجناب دکتر پرواز
مدیر کل اداره‌ی باستان‌شناسی ایران	دکتر م. آجودانی
معاون [اداری] اداره‌ی باستان‌شناسی ایران	آقای ا. کاظم‌زاده
معاون اداره‌ی باستان‌شناسی ایران	دکتر عزت‌الله نگهبان
مدیر موزه‌ی باستان‌شناسی تهران	آقای علی حاکمی
انسان‌دانشگاه تهران	پرفسور دکتر محسن مقدم
موزه‌ی باستان‌شناسی تهران	خانم سلما مقدم
از موزه‌ی باستان‌شناسی تهران	آقای علی اکبر سرفراز
از موزه‌ی باستان‌شناسی تهران	آقای م. آرام
- همچنین مایلیم صمیمانه از افراد زیر در دیلمان، محل کاوش‌های اخیر، به خاطر کمک‌های بسیار ارزشمندشان قدردانی نماییم:

آقای ذ. درخشان	آقای ا. صوفی
خانم س. ج. دیلمی	آقای ا. دیلمی
آقای ن. عضدی	آقای س. عضدی
آقای م. پرتوی	آقای ا. پرتوی

به علاوه، سپاس خود را تقدیم آقای ح. فروتن در تهران می‌کنیم که از زمان آغاز به کار اولین

هیئت ژاپنی در سال ۱۹۵۶، همواره طی فعالیت عملی این هیئت صمیمانه و مشتاقانه کمک کرده است.

در پایان، خاطر نشان می‌شود که در راستای تهیه گزارش حاضر، آنالیز شیمیایی مفرغ‌ها به دکتر سوروماتسو دونو، استاد گروه شیمی صنعتی دانشگاه فنی ناگویا؛ آنالیز شیشه‌ها به خانم ساجیکو اودا، از اعضای موزه ملی علوم؛ و مطالعه‌ی استخوان‌های جانوری به دکتر فویوچی تاکانی، استاد گروه علوم دانشگاه توکیو، محول گردید و دست‌نوشته‌های ارزشمند ایشان دریافت شد. به علاوه، به خاطر ترجمه‌ی چکیده‌ی گزارش ژاپنی به انگلیسی رهین منت آقای تاکانو ایگوچی از گروه ماورای بحار رادیو و تلویزیون ژاپن هستیم. دیگر بار از همه‌ی افراد نامبرده به خاطر همکاری بسیار سودمندشان قدردانی می‌کنیم.

اکتبر ۱۹۶۴

نامیواگامی، سرپرست

شینجی فوکایی، عضو

سنی ایچی ماسودا، عضو

هیئت استان‌شناسی ایران-عراق دانشگاه توکیو